
СОЦІОЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ ВИМІРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

УДК 343.8:316.6

А. М. Ревко, к. е. н., асистент кафедри,
Ю. О. Рожкова, магістрант**ОСОБЛИВОСТІ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ
В УМОВАХ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ**

Анотація. Стаття присвячена дослідженню процесу ресоціалізації осіб, які перебувають в місцях позбавлення волі в умовах пенітенціарної системи. Розглядаються основні складники соціально-педагогічної роботи з засудженими, які впливають на особистість з метою ресоціалізації.

Ключові слова: ресоціалізація, ресоціалізація засуджених, реадaptaція, дезадаптивна поведінка, соціально-педагогічна робота з засудженими.

А. Н. Ревко, к. э. н., ассистент кафедры,
Ю. О. Рожкова, магистрант**ОСОБЕННОСТИ РЕСОЦИАЛИЗАЦИИ ОСУЖДЕННЫХ ДО ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ
В УСЛОВИЯХ ПЕНИТЕНЦИАРНОЙ СИСТЕМЫ**

Аннотация. Статья посвящена исследованию процесса ресоциализации лиц, которые находятся в местах лишения свободы в условиях пенитенциарной системы. Рассматриваются основные составляющие социально-педагогической работы с осужденными, которые влияют на личность с целью ресоциализации.

Ключевые слова: ресоциализация, ресоциализация осужденных, реинтеграция, дезадаптивное поведение, социально-педагогическая работа с осужденными.

А. М. Revko, Candidate of Economic Sciences, Department Assistant,
Yu. O. Rozhkova, Undergraduate Student**SPECIFIC FEATURES OF PRISONERS' RESOCIALIZATION UNDER PENITENTIARY**

Abstract. The article investigates the process of resocialization of people who are in places of confinement in conditions of the prison system. The basic elements of social and educational work with convicts who affect the person for the purpose of of resocialization are considered.

Key words: resocialization, resocialization of convicts, readaptation, maladaptive behavior, social and pedagogical work with convicts.

Актуальність теми дослідження. Актуальність дослідження проблеми ресоціалізації особистості в місцях позбавлення волі зумовлена суперечливим і навіть у багатьох аспектах драматичним переходом українського суспільства на інноваційний етап розвитку, коли реформаційному оновленню і змістовній модернізації підлягають різні сфери суспільного життя. Особливо актуальним стає діяльність пенітенціарної системи, яка завжди була важливим суб'єктом впливу на осіб з девіантною поведінкою.

Постановка проблеми. Ресоціалізація засуджених в пенітенціарних установах грає важливу роль в діяльності соціального працівника. Значна частина суспільства має радикально змінені за останні десятиліття мотиви, поведінку, моральні цінності та соціально-професійні орієнтири. Насаджена популярність «крутих злочинців» через призму телесеріалів, фільмів та комп'ютерних ігор, досить негативно впливає на психіку населення. Крім того, складна соціально-економічна та політична ситуація в країні, бідність та малозабезпеченість значної частини населення зумовлюють його криміналізацію. Відповідно до цієї ситуації в суспільстві поширюється кількість осіб, які вже не живуть або не хочуть жити відповідно до норм і законів нашої кра-

СОЦІОЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ ВИМІРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

їни та суспільства, внаслідок чого стає об'єктом роботи правоохоронних органів. Так, за інформацією МВС України лише протягом 2014 року було викрито кримінальних правопорушень, за якими провадження були направлені до суду – 21548 злочинів; у тому числі тяжких та особливо тяжких – 3047 [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна кількість наукових досліджень зачіпає різні аспекти виникнення та проявів дезадаптивної поведінки та особливостей процесу реадaptaції.

Вивченню проблем ресоціалізації засуджених в умовах пенітенціарної системи присвячені наукові доробки таких вчених, як В. М. Вовк, Т. В. Журавель, О. Л. Караман, В. М. Калівошко, Ю. В. Пилипас та інших.

Серед вітчизняних та зарубіжних науковців у галузі пенітенціарної соціальної педагогіки можна назвати таких, як Л. Завацька, І. Зверева, П. Вівчар, В. Вітвіцька, С. Горенко, Т. Журавель, С. Замула, В. Коваль, І. Ковальова, А. Капська, В. Лютий, В. Нікітін, О. Пилипенко, В. Синьов, А. Смоктій, Н. Харченко, С. Харченко, М. Фіцула та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. На нашу думку, слід звернути увагу на ресоціалізацію, як мету діяльності, що визначається в різних сферах державної політики, зокрема у сфері соціальної роботи з засудженими, профілактики злочинності, в тому числі серед наркозалежних осіб, виконання кримінальних покарань.

Постановка завдання. Дослідити особливості ресоціалізації засуджених до позбавлення волі в умовах пенітенціарної системи.

Виклад основного матеріалу. Ідея ресоціалізації засуджених виникла у 80-х рр. ХХ ст. і знайшла втілення у створенні принципово нової моделі організації виконання покарань, яка отримала назву „реінтеграційної”. На її формування справила вплив кримінально-правова доктрина „нового соціального захисту” французького правознавця М. Ансея. Більшість концепцій, що мають на меті ресоціалізацію злочинців, орієнтована на окрему особистість, на індивідуальний підхід до особи з відхиленнями в поведінці. Ресоціалізація вважається одним з головних засобів боротьби з рецидивами злочинів.

Існує декілька визначень поняття ресоціалізація (франц. *resocialisation*, від *re...* – префікс, що означає поновлення або повторення, і *socialisation* – усупільнення, з лат. *socialis* – суспільний):

- 1) повернення особи в суспільство;
- 2) процес, спрямований на відновлення морального, психічного й фізичного стану особи, її соціальних функцій, приведення індивідуальної чи колективної поведінки у відповідність із загально визнаними суспільством правилами та юридичними нормами;
- 3) у сфері виконання покарань – процес підготовки засудженого до повернення в суспільство, що ґрунтується на відновленні позитивних зв'язків, відносин і розвитку у засудженої особи соціально корисних умінь і навичок, необхідних для повноцінного існування у суспільстві [2, с. 771].

Умови позбавлення волі деструктивно впливають на соціалізацію особистості, тривала ізоляція ускладнює її адаптацію в нормальному соціальному середовищі. Це часто посилюється неправильним ставленням оточуючих до засуджених, що призводить до надмірного збудження чи гальмування нервових процесів і до нервових зривів. Ув'язнений починає невірно оцінювати власну поведінку і вчинки інших людей і, як наслідок, неправильно діяти, втрачаючи соціальні навички.

Відповідно, під ресоціалізацією слід розуміти повторне засвоєння культури людських стосунків, формування певних соціальних норм, ролей і функцій, надбання умінь і навичок, необхідних для їх успішної реалізації. Це, по суті, перебудова особистості у зв'язку зі зміною обставин.

Під ресоціалізацією засуджених так само розуміють тривалий процес, що має у своїй основі складний комплекс психолого-педагогічних, економічних, медичних, юридичних і організаційних заходів, спрямованих на формування у кожного засудженого здібності й готовності до включення у звичайні умови життя суспільства після відбуття покарання.

Виділяють наступний зміст соціально-педагогічної роботи з засудженими в межах її складників – освітнього, виховного, психологічного та соціальної роботи, що в сукупності комплексно впливають на особистість засудженого з метою його ресоціалізації.

Освітня робота з засудженими до позбавлення волі здійснюється через надання їм профе-

СОЦІОЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ ВИМІРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

сійно-технічної (визначених Кримінально-виконавчим кодексом (КВК) України), вищої освіти (новий напрям у нашому дослідженні) у межах програм диференційованого виховного впливу на засуджених „Освіта” і „Професія” та спрямована на розвиток особистості, передусім, на когнітивно-пізнавальному та творчому рівнях.

Основними суб'єктами освітньої роботи виступають педколективи професійно-технічного училища на території колонії та науково-педагогічний колектив вищого навчального закладу відповідного регіону [3].

Метою освітньої роботи з засудженими до позбавлення волі є не просто надання певного освітнього або освітньо-кваліфікаційного рівня, а організація освіти як педагогічного процесу, який має потужний ресоціалізуючий потенціал, високу виховну спрямованість, підвищує рівень загальної культури, почуття власної гідності, розширює перспективи успішної соціальної реінтеграції після звільнення.

Другий аспект соціально-педагогічної роботи із засудженими – виховна робота – здійснюється на основі ст. 123, 124, 127, 128 КВК України, «Положення про порядок реалізації у виправних та виховних колоніях програм диференційованого виховного впливу на засуджених до позбавлення волі», затвердженого наказом ДДУПВП від 17.06.2004 р. № 116 [4].

Виховна робота спрямована на всебічне виховання та розвиток усіх сфер особистості й, передусім, потребнісно-мотиваційної, морально-вольової, творчої.

Суб'єктами виховної роботи виступає весь персонал колонії та, безпосередньо, начальники відділень соціально-психологічної служби (СПС), старші вихователі, вихователі, інспектор з фізичного виховання і спорту, інспектор зі звільнення.

Під правовим вихованням (перший напрям усебічного виховання) ми розуміємо сукупність виховних заходів, які спрямовані на формування у засуджених до позбавлення волі правильного розуміння призначення та сутності законів, стійкого переконання в необхідності їх дотримання, правомірної поведінки в період відбування покарання та після звільнення.

Другий напрям виховної роботи – трудове виховання засуджених – це система виховних заходів, які передбачають залучення засуджених до трудової діяльності з метою психологічної, практичної та моральної підготовки до участі в суспільно-корисній праці після звільнення.

Наступний напрям виховної роботи – морально-етичне виховання засуджених – визначається як система різноманітних виховних заходів, спрямованих на виявлення й нейтралізацію негативних моральних якостей, етичних переконань, поглядів, звичок та прищеплення засудженим загальнолюдських гуманістичних цінностей, ідеалів добра, правди, справедливості, совісті, людської честі, тобто формування духовної особистості.

Художньо-естетичне виховання засуджених (четвертий напрям виховної роботи) визначено як система виховних заходів, спрямованих на формування творчо-активної особистості, яка спроможна сприймати, усвідомлювати, оцінювати красиве в житті, природі, мистецтві; творити за законами краси.

П'ятий напрям – фізичне виховання у виховній колонії – уявляє собою систему фізкультурно-спортивних та оздоровчих заходів, які проводяться із засудженими з метою укріплення здоров'я, розвитку фізичних сил і морально-вольових якостей, підтримки здорового способу життя, профілактики захворювань [3].

Наступний напрям – санітарно-гігієнічне виховання – це сукупність виховних впливів, спрямованих на підвищення санітарно-гігієнічної культури осіб, позбавлених волі, прищеплення їм санітарно-гігієнічних навичок в побуті, на виробництві з метою попередження інфекційних захворювань.

Останній напрям виховної роботи, визначений кримінально-виконавчим законодавством, є релігійне виховання, під яким розуміють систему методів і засобів впливу на людину з метою засвоєння основних законів релігійної моралі та ставлення до життя відповідно до релігійних принципів, запобігання морально-психологічній деформації особистості засудженого, формування таких моральних почуттів, як милосердя, співпереживання, добropорядність, ввічливе ставлення до людей тощо.

Необхідною умовою ресоціалізації є виправлення засудженого, тобто “процес позитивних

СОЦІОЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ ВИМІРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки”.

Основними засобами виправлення і ресоціалізації засуджених є встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, професійно-технічне навчання, громадський вплив.

Засоби виправлення і ресоціалізації засуджених застосовуються з урахуванням виду покарання, особистості засудженого, характеру, ступеня суспільної небезпеки і мотивів вчиненого злочину та поведінки засудженого під час відбування покарання. Змістовний аналіз можливостей методичного арсеналу вітчизняної науки показав, що з усього розмаїття існуючих методів виправлення засуджених до позбавлення волі достатньо використовувати ті з них, що спираються на класичні психолого-педагогічні методи.

В пенітенціарній педагогіці під методами виправлення розуміється сукупність засобів безпосереднього чи опосередкованого психолого-педагогічного впливу на мислення, почуття та волю, поведінку засудженого з метою формування і корекції його свідомості та досвіду поведінки, позитивних особистісних рис і якостей [5].

Методи виховного впливу на засуджених – це ті ж самі методи, які охарактеризовані в загальній теорії виховання, але вони застосовуються в специфічних умовах діяльності пенітенціарних установ. Специфіка полягає в їхньому змісті, формі виразу, варіантах поєднання тощо.

Згідно із загальною теорією виховання, всі методи психолого-педагогічної діяльності виправлення засуджених умовно об'єднують в чотири основні групи:

- методи формування і корекції свідомості (переконання, приклад, психолого-педагогічний вибух);
- методи формування і корекції позитивного досвіду поведінки (вправи, доручення, вимоги, контроль);
- методи додаткової мотивації та стимулювання поведінки: примус (попередження, осудження, догана, стягнення, покарання) та заохочення (схвалення, оцінка, довіра, організація перспективи, змагання, моральне та матеріальне заохочення);
- методи виявлення результатів виховання (спостереження, бесіда, тестування, узагальнення незалежних характеристик, аналіз продуктів діяльності).

Альтернативою командно-адміністративним, переважно примусовим, суто репресивним методам впливу на особистість засудженого є так звана педагогіка співробітництва, як напрям педагогічного мислення і практичної діяльності, спрямований на демократизацію й гуманізацію педагогічного процесу [6].

Педагогіка співробітництва, як продуктивна для пенітенціарної діяльності гуманістична концепція, стверджує особливий стиль взаємодії вихователів і вихованців, спрямований на створення у об'єктів виховання особистісної позиції активних, свідомих, зацікавлених суб'єктів педагогічно значимих видів діяльності, зокрема і діяльності спілкування з організатором виховного процесу [5].

Головні ціннісні компоненти педагогіки співробітництва полягають у:

- неупередженому ставленні до особистості будь-якого засудженого з усіма його складностями, протиріччями;
- пошуку позитивного в особистості та опору на нього у процесі ресоціалізації;
- оптимістичному прогнозі в оцінці перспектив особистісних змін засудженого;
- емпатичному (співпереживаючому) розумінні засудженого і його психічного стану, що передбачає вміння “подивитися на світ з позиції іншого”;
- відкритому, довірливому спілкуванні із засудженими;
- наданні засудженому психологічної та іншої допомоги (в межах закону), необхідної йому для подолання труднощів, досягнення успіху в різних видах і ситуаціях життєдіяльності, корекції статусу особистості у соціальному оточенні;
- глибинному вивченні й розкритті справжніх мотивів і зовнішніх обставин, що викликають вчинки і дії засудженого, з урахуванням його характерологічних здібностей і прийняття на цій

СОЦІОЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ ВИМІРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

основі оптимальних психолого-педагогічних рішень [5].

Висновки. Узагальнюючи вищевикладений матеріал, ми дійшли висновку, що в сучасних умовах проблема осіб, які заходяться в пенітенціарних установах є досить актуальною. Сучасна ситуація, яка відбувається в країні тільки загострює ряд і без того складних проблем нашого суспільства. Тому, досить актуальною повинна стати соціальна робота, пов'язана з ресоціалізацією засуджених в умовах пенітенціарної установи. Адже, від такої роботи в більшості залежить благополучне повернення осіб в суспільство з подальшою їх участю в розбудові країни.

Література

1. Генеральна прокуратура України. Статистична інформація 2014 рік [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=111482&libid=100820&c=edit&c=fo.
2. Великий енциклопедичний юридичний словник / [уклад. Ю. С. Шемшученко]. – К., 2007. – 771 с.
3. Караман О. Л. Характеристика змісту соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими в пенітенціарних закладах / О. Л. Караман // Науковий вісник Донбасу. – 2012. – № 4. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvd_2012_4_2.pdf.
4. Кримінально-виконавчий кодекс України / Відомості Верховної Ради України (офіційне видання) від 23.01.2004 р., № 3, стаття 21
5. Кушнар'єв С. В. Проблеми ресоціалізації неповнолітніх у контексті пенітенціарного процесу / С. В. Кушнар'єв // Збірник наукових праць, випуск 16, книга 2. – 2012. – С. 177-187.
6. Підготовка до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк, у тому числі неповнолітніх : [методичний посібник] / [В. М. Вовк, Т. В. Журавель, В. М. Калівошко та інші] ; за заг. ред. Т. В. Журавель, Ю. В. Пилипас. – К. : „Версо-04”, 2012. – 168 с.